

Aktuelni problemi nastave na Fakultetu političkih nauka

Dr Ante Fiamengo

Stvaranje Fakulteta političkih nauka vezano je s djelovanjem dviju kategorija uzroka: a) društveno-praktičnih i b) teorijskih. Kao posebno važni elementi u sklopu društveno-praktičnih uzroka koji su diktirali osnivanje ovog Fakulteta mogli bi se označiti: razvijanje sistema novih socijalističkih odnosa, vezanih prije svega s fenomenom društvenog samoupravljanja, sve veći značaj političke prakse u strukturi suvremenog društva te sve urgentnija potreba za stvaranjem visokoobrazovanog kadra specifičnog profila koji bi bio u stanju da se snađe u takvim političkim zbivanjima u zemlji i u svijetu, da naučno prati i utiče na pravilno razrješavanje društvenih proturječja.

U sklopu elemenata teorijskog karaktera, koji su diktirali stvaranje Fakulteta političkih nauka kao posebne grane studija, mogli bi se izdvojiti: polet društvenih nauka uopće i njihova sve veća diferencijacija što stvara potrebu odvajanja političkih nauka od ostalih društvenih nauka koje su već ostvarile svoj akademski dignitet (pravne, sociološke, ekonomske itd.), te, konačno, pobjeda kritičkog marksizma u odnosu na razne forme dogmatizma i revizionizma.

Tendencija za konstituiranjem posebnih studija političkih nauka, koja već godinama izvire iz takvog sklopa društveno-praktičnih i teorijskih izvora, doživjela je u našoj zemlji razne pojavne forme: partijske škole različitog ranga, Institut društvenih nauka, visoke škole političkih nauka i konačno Fakultet političkih nauka.

Nastao iz takvih posebnih okolnosti, s ciljem da stvori nov tip kadrova politikološkog smjera koji bi bili sposobni da na naučnoj osnovi prate političke fenomene i nađu adekvatna rješenja, Fakultet političkih nauka je morao već u samom svom začetku da stavi težište na razvijanje aktivnog odnosa studenata u dvostrukom smislu: a) u društveno-praktičnom i b) u teorijskom. Naime, studente je trebalo usmjeriti da aktivno prate suvremena politička zbivanja u zemlji i u svijetu kao cjelini i drugo trebalo ih je osposobiti da samostalno ulaze u stručnu i naučnu literaturu kao i da samostalno rješavaju praktički i teorijski političke probleme. Takve tendencije našle su svoj izraz u postavljanju principa aktivnog studija kao osnovnog obilježja sistema nastave na Fakultetu političkih nauka.

Pravilno sagledavanje sistema aktivnog studija traži analizu nekoliko njegovih posebnih kompenenata:

- 1) određivanje pojma aktivnog studija;
- 2) fiksiranje posebnih njegovih konstitutivnih elemenata;
- 3) određivanje osnovnih pretpostavki od kojih zavisi mogućnost realizacije sistema aktivnog studija i
- 4) sagledavanje posebnih pitanja koja iskrsavaju u procesu funkcioniranja takvog sistema studija.

1) Pojam aktivnog studija

Osnovna pretpostavka za kvalitetno obavljanje određenih profesionalnih ili drugih čovjekovih okupacija jeste njegov aktivan stav u odnosu na date procese. Značaj aktivnog stava za kvalitet datih procesa naročito se danas podvlači u sferi fenomena društvenog samoupravljanja. Proces sve veće demokratizacije u dinamici izgrađivanja socijalizma jedino je moguć pod pretpostavkom sve većeg aktiviranja svih članova društvene zajednice u samom procesu samoupravljanja. U tom smislu samoupravljanje naprosto znači aktiviranje svakog posebnog člana društvene zajednice.

Proces studija na bilo kom fakultetu je rezultat djelovanja dvaju faktora: aktivnosti studenata s jedne strane i nastavnog osoblja s druge. Apsolutiziranje jednog ili drugog elementa u procesu ostvarivanja tog cilja štetno djeluje. Isto tako pasiviziranje jedne ili druge komponente ne vodi uspjehu. Jedino pod pretpostavkom harmoničnog djelovanja obiju kompenenata moguće je očekivati pozitivne rezultate.

Aktivni studij traži od studenata napuštanje klasičnog tipa studiranja i prihvatanje novih mjerila i novih vrijednosti a to je prije svega orijentacija na sticanje znanja o činjenicama, sistemima i kategorijama iz pojedinih naučnih područja putem samostalne obrade odgovarajuće literature, kao i osposobljavanje za samostalan pristup u naučnom radu i praćenju političkih fenomena. Dosljedno tome, sasvim je nedovoljno spremanje studenata samo po određenim udžbenicima i skriptama. Težište se mora pomaknuti na obradu literature koja obrađuje odgovarajuću problematiku i stvaranje vještina kod studenata da iz literature ne samo stiču poznavanje činjenica, već isto tako i osnovne kategorije, sudove i zaključke, zauzimajući pri tom odgovarajući kritički stav. Pri tome princip aktivnog studija važi i kao metod koji prožima čitavu nastavu, tj. sve nastavne predmete i kao cilj koji se želi ostvariti u procesu nastave.

Sistem sprovođenja aktivnog studija na Fakultetu traži od nastavnika kontinuirano praćenje rada i uspjeha studenata u svim pojedinim elementima i fazama nastave. Sasvim je nedovoljan sistem predavanja i održavanje ispita uz dugi vakuum u međuprostoru između predavanja i ispita, što je karakteristično za klasični sistem studiranja. S druge strane ono traži povoljniji srazmjer u praksi izvođenja nastavnog plana između dimenzije predavanja i seminarskog i grupnog rada u korist posljednjeg.

2) Elementi na kojima se zasniva princip aktivnog studija

Princip aktivnog studija sprovodi se kroz niz posebnih elemenata, kao što su:

1. *Samostalna obrada stručne literature koja sadrži materiju naučnih disciplina nastavnog plana. Proces predavanja koje drže nastavnici imaju za cilj da ukažu na centralne probleme nastavne građe i da pruže uvid u literaturu koja sadrži tu građu, da dadu metodološka uputstva za ulaženje u sistem naučnog korišćenja te literature a ne da izlože svu programsku građu odgovarajućih predmeta.*

2. *Izrada samostalnih radnji, različitih po karakteru i obimu. Konkretno vrste samostalnih radnji kreću se od jednostavnih kratkih bilješki o jednom djelu ili samo jednom njegovom dijelu, odnosno obavještenje o jednoj podtezi seminarskog rada, preko referata (isti može biti od 6—16 stranica) koji obuhvaća jedan seminarski rad, eksplikaciju jednog problema ili jedne stručne monografije posvećene jednom ili nizu problema do seminarskih radnji koje kompleksno zahvaćaju datu problematiku uz konsultaciju više stručnih djela. To je zapravo izrazito početni vid naučne obrade materije koja je sadržana u nastavnim programima ili je njoj bliska. I po dužini (obično sadrži od 16—30 i više stranica) i po načinu obrade seminarske radnje se razlikuju od drugih vidova radnji studenata.*

3. *Aktivno sudjelovanje u seminarskom radu kao vid prevazilaženja formalnog prisustvovanja nastavi pretpostavlja, pored pisanja bilješki, referata i seminarskih radnji, racionalno sudjelovanje u diskusijama koje se obavljaju po grupama ili na plenarnim seminarskim sastancima.*

Sudjelovanje u diskusiji ima trostruki cilj:

a) *ono primorava studente da stalno prate probleme koji se obrađuju u seminarima;*

b) *ono navikava studente da kroz diskusiju raščišćavaju aktuelna pitanja, a osobito diskutabilna pitanja;*

c) *ono pomaže studentima da se uvježbavaju u usmenom iznošenju svojih misli, što ima velik pedagoški značaj.*

4. *Praksa studenata kroz ljetne praznike koja se sastoji u praćenju i istraživanju nekog teorijskog ili praktičnog problema u raznim naučnim, istraživačkim institucijama ili društveno-političkim organizacijama. Predviđa se da studenti obave takvu praksu jednom u toku svog studija na Fakultetu političkih nauka.*

5. *Posjećivanje naučnih instituta, društveno-političkih organizacija, organa vlasti i drugih ustanova preko školske godine te sudjelovanje u raznim oblicima u njihovom radu.*

6. *Tribina aktuelnih političkih problema (predavanje s diskusijom koje se organizira svake subote) sa zadatkom da neposredno povezuje studente Fakulteta političkih nauka s procesima društvene prakse (pristup je dozvoljen i studentima drugih fakulteta te će u smjeru njihova interesa biti potrebne razne mjere, budući da je ta tribina ostala do sada uglavnom u okviru Fakulteta političkih nauka).*

7. *Diplomski rad koji pretpostavlja najviši stepen samostalnog studentskog rada na Fakultetu. U izradi diplomskog rada pretpostavlja se da student dobro vlada materijom, literaturom koja obrađuje taj problem podrazumjevajući i stranu literaturu (od studenata se traži do vladaju jednim stranim jezikom u tolikoj mjeri da se mogu koristiti stručnom literaturom).*

8. *Poseban sistem kolokvija nakon svakog semestra. Sistem kolokvija treba da usmjerava studente ka stalnom praćenju materije s predavanja, seminarskog rada, kao i one koje sadrži literatura propisana za pojedine nastavne predmete.*

9. *Sistem konsultacija treba da osigura kontinuiran kontakt studenata i nastavnika koji omogućuje praćenje stepena i kvaliteta aktivnosti studenata tokom školske godine.*

3) Pretpostavke od kojih zavisi mogućnost provođenja sistema aktivnog studija

Mogućnost provođenja ovakvog sistema studija i stepen njegove realizacije zavisi o nizu posebnih faktora, od kojih treba svakako podvući neke bitne.

Prvo, ono traži postavljanje težišta na rad sa studentima u malim grupama (od 15—30), gdje jedino može doći do izražaja aktivna participacija studenata. U velikim skupinama (od preko 100—200 studenata) nemoguće je razviti aktivnost svih studenata, jer osnovna masa ostaje u sjeni manjih grupa, ili pojedinaca koji se stalno javljaju u diskusiji. S druge strane, samo je u malim grupama moguće upoznati studente, njihove posebne osobine, mjeriti stepen aktivnosti svakog studenta i sprovesti uticaj na njih. Upoznavanje pak profila i aktivnosti svakog konkretnog studenta bitna je pretpostavka za mogućnost razvijanja principa aktivnosti u nastavnom procesu.

Drugo, razbijanje studenata na male grupe traži velik broj nastavnog osoblja, a osobito asistenata koji bi bili u stanju da kontinuirano rade sa studentima i prate njihov razvoj. Ako bi se kao prosjek jedne grupe uzeo 30 (a i to je prevelik broj) onda bi, pod pretpostavkom da u jednoj godini ima 150 studenata, bilo potrebno za svaki jednogodišnji predmet 5 asistenata, a za dvogodišnji 10. Takav omjer studenata i asistenata postoji za sada samo na nekim medicinskim fakultetima, dok je to za društvene fakultete jedna novina koju je teško akceptirati kao potrebnu i normalnu. Međutim, sistem aktivnog studija je teško zamisliti bez takvog omjera studenata i asistenata.

Treće. Dosljedno sprovođenje sistema aktivnog studija je daleko skuplji sistem studija jer on zahtijeva izvjesne pretpostavke materijalne prirode koje nisu u tolikoj mjeri karakteristične za klasični sistem studija. Te pretpostavke su slijedeće:

a) Takav sistem studija traži potpuno oslobođenje studenata od briga za rješavanje materijalnih izvora njihove egzistencije. Ako su studenti primorani da troše nekoliko sati dnevno za pribavljanje dopunskih izvora egzistencije, onda se u svakom slučaju, osjetno umanjuje mogućnost provođenja sistema aktivnog studija. Samo izuzetno energični i sposobni studenti mogu prevladati takve smet-

nje i istovremeno obavljati na jedan zadovoljavajući način i funkciju aktivnog studiranja i pribavljanja dopunskih izvora egzistencije. Sprovođenje principa aktivnog studija traži radikalno rješenje sistema stipendiranja i uopće materijalnog osiguranja studenata. Polovične mjere tu su potpuno neadekvatne, a do sada poduzete mjere bile su uglavnom polovične, što nedvojbeno pokazuje da naša politika uzdizanja kadrova nije posezala za radikalnim mjerama, kao što je to, na primjer, slučaj u politici uzdizanja visokoškolskog kadra u Sovjetskom Savezu.

b) Aktivan studij traži temeljitije rješavanje pitanja dohodaka nastavnog osoblja, osobito mlađeg asistentskog kadra tako da asistenti ne bi bili primorani da dopunske izvore svoje egzistencije traže u drugim vidovima angažiranja izvan svoje struke.

c) Aktivan studij traži posebni tip strukture biblioteka, tj. potpunije snabdijevanje biblioteka literaturom koja bi bila pristupačna studentima. Budući da se studiranje zasniva na proradi izvorne literature a ne samo na učenju iz udžbenika i skripata, radnim grupama mora biti data mogućnost praktičnog provođenja takvog sistema studija.

d) Takav sistem studija traži veće i raznovrsnije prostorije u kojima bi male grupe mogle da rade bez smetnji. Zadovoljavanje ovakvog funkcionalnog aspekta mnogo je skuplje i to traži veće materijalne izdatke naše društvene zajednice.

Nije uvijek lako uvjeriti odgovarajuće faktore u nužnost radikalnog rješavanja ovih problema, ali ih treba uvjeriti ako se želi puniji uspjeh u provođenju principa aktivnog studija.

4) Posebna pitanja koja iskrsavaju u praksi provođenja principa aktivnog studija

Nastava na Fakultetu političkih nauka počela je u novembru 1962. godine. Iskustvo od godine i po dana rada nije dovoljno za stvaranje zaključaka definitivnijeg karaktera, ali ipak pruža mogućnost da se sagledaju određene tendencije i problemi koji traže svoje kvalitetno rješenje ukoliko se želi održati i učvrstiti sistem aktivnog studija na Fakultetu.

U sklopu mnogobrojnih i raznovrsnih problema koje izbacuje na površinu već dosadašnji proces nastavnog rada po svojoj aktualnosti su posebno značajni: a) iznalaženje adekvatnog sistema ocjenjivanja; b) razmatranje relacije između sistema aktivnog studija i uvođenja vanrednog studiranja; c) uvođenje trećeg stupnja nastave na Fakultetu.

a) Iznalaženje adekvatnog sistema ocjenjivanja

Naći takav sistem ocjenjivanja koji bi predstavljao adekvatno mjerilo aktivnosti, sprema i sposobnosti studenata značilo bi bez sumnje naći jednu od osnovnih poluga za pokretanje čitavog mehanizma studija, nastave i Fakulteta kao cjeline. Nalaženje takvog sistema ocjenjivanja koji bi bio i funkcionalan i odgovarao svom cilju traži prethodno rješavanje nekoliko posebnih elemenata, od kojih na prvom mjestu treba istaći: određivanje karaktera i statusa kolokvija i ispita iz pojedinih predmeta; preciznije fiksiranje karaktera i obima pojedinih studentskih obaveza kako bi se mogao

tačnije mjeriti stupanj opterećenosti studenata; uspostavljanja takvog sistema kontakata između studenata i nastavnog osoblja koji bi odgovarao sistemu aktivnog studija na Fakultetu i najzad određivanje karaktera sistema ocjenjivanja.

a1) Određivanje karaktera i statusa kolokvija i ispita iz pojedinih predmeta

Do sada fakultet nije izradio jedan jedinstveni sistem kolokvija i ispita.

U pogledu kolokvija ta nejedinstvenost dolazi do izražaja u trostrukom pogledu:

a) nije uveden kolokvij iz svih predmeta nastavnog plana već samo za izvjestan broj predmeta i to ne po nekom određenom kriteriju već više sticajem slučajnih okolnosti;

b) nije precizirano mišljenje da li negativno ocijenjen kolokvij treba da bude prepreka za upis u naredne semestre i

c) sam karakter kolokvija nije dovoljno određen već je to prepušteno inicijativi pojedinih nastavnika.

Rješenje prvog pitanja traži preciznije formulisanje statusa pojedinih predmeta na Fakultetu i sagledavanje stepena opterećenosti studenata. Drugim riječima, da li bi trebalo na kraju prvog semestra (na kraju trećeg itd.) uvesti kolokvije iz svih predmeta ili samo onih koji ulaze u okvir političkih disciplina kao njihov sastavni dio. Ovo se pitanje poglavito postavlja zbog toga što postoji mnogo predmeta na svakoj godini i što bi uvođenje obaveznih kolokvija iz svih predmeta moglo uticati na preopterećenost studenata (po sadašnjem nastavnom planu u prvoj godini ima 8 predmeta, a u drugoj 11). Diskusija o nastavnom planu koju Fakultet otvara i postavlja pred javnost pružit će sigurniju orijentaciju u zauzimanju određenog stava u ovom pitanju.

Organi Fakulteta su u pogledu drugog pitanja, tj. da li su pozitivno ocijenjeni kolokviji obavezni za upis u daljnji semestar, imali dva suprotna gledišta: jednom da su pozitivne ocjene na kolokviju obavezne za upis u daljnji semestar, drugi put da je obavezan pristup na kolokvij, ali nije pozitivna ocjena uvjet za upis u naredni semestar. To pitanje iziskuje temeljitije razmatranje. Možda bi bilo bolje rješenje manji broj kolokvija a stroži kriterij u njihovom vrednovanju.

Kada je riječ o karakteru kolokvija i ispita javljaju se kao posebna pitanja: koja materija iz odgovarajućeg predmeta treba da bude sadržajem kolokvija, te koji sastavni elementi ispita treba da budu usvojeni. Prošle godine postojala su dva tipa ispita. Oba su tipa imala dva sastavna dijela: pismeni i usmeni. Razlika je u tome što je jedan tip u svom pismenom dijelu imao dva sastavna elementa: prvi koji se sastojao iz pismenog odgovora na upitnik kojim se provjerava znanje studenata o činjenicama i pojmovima, i drugi, koji se je sastojao od obrade jednog problema nastavne materije dotičnog predmeta. Usmeni dio ispita imao je jedan jedinstven karakter, a to je obrana pismene radnje i ispitivanje materije koja stoji u odnosu s temom pismene radnje. Inače vlada mišljenje da karakter ispita ne mora biti uniformiran.

a2) Pitanje studentskih obaveza

Od početka rada Fakulteta provlače se kao crvena nit dva antinomijaska stava:

a) postojeće obaveze studenata predstavljaju gornju granicu njihove preopterećenosti i

b) kontinuirana ponavljanja o preopterećenosti studenata samo su znak izvjesnog načina bježanja od njihovih redovitih obaveza koje inače ne dostižu ni u kom slučaju gornju granicu preopterećenosti. Gotovo redovito rješenje se traži nekom srednjom linijom. Fakultetski organi i njegove komisije pokušali su doći do stvarnog činjeničkog stanja i razmotriti opravdanost ove antinomije. Razmatranja o ovom pitanju treba da dovedu do jednog racionalnog i najprihvatljivijeg rješenja koje ne bi značilo ni preopterećenje studenata, ali niti povlađivanje tendenciji rušenja sistema aktivnog studija. Nalaženje jednog takvog rješenja utoliko je teže što je vlastito iskustvo Fakulteta nedovoljno, a iskustva drugih društvenih fakulteta kod nas ne mogu u tom pogledu pružiti dovoljno čvrste i valjane podatke.

Naime, studenti su obavezni da sudjeluju u svim elementima aktivnog studija za svaki predmet, tj. da sudjeluju u radu grupa, da izrađuju bilješke, referate i seminarske radnje, te aktivno sudjeluju u diskusijama na seminarima; da polažu kolokvije i, razumije se, ispite nakon odslušanog predmeta, odnosno nakon svake godine ako predmeti traju dvije i više godina. Kao rezultat takvog kvantuma obaveza nije rijetka pojava da seminarski referati ne odgovaraju kvalitetu, tj. da ne pokazuju samostalan pristup u obradi odgovarajuće problematike, da se osjeća pomanjkanje samoaktivnosti i dimenzije kreativnog odnosa a predimenzioniranje prepričavanja pročitane literature.

Posebno je pitanje koliko je oportuno da studenti prve godine izrađuju seminarske radnje koje po svojoj prirodi pretpostavljaju konsultiranje bogatije literature, pa čak i one na stranom jeziku. Postoji mišljenje da bi u prvoj godini trebale biti korištene lakše forme samostalnih radova studenata (bilješke, referati, izvodi iz naučnih djela itd.), a da se izrada seminarskih radova u pravom smislu uvede tek od druge godine kada su studenti uvedeni djelomično u sistem samostalnog služenja literaturom i upoznati s osnovnim elementima naučnog i studioznog prilaza stručnoj literaturi.

U sklopu ovog problema posebno je pitanje da li da se učvrsti sistem svih ovih obaveza za sve predmete u nastavnom planu — tendencija koja za sada dominira, — ili da se sistem obaveza prilagodi određivanju statusa pojedinih predmeta. Vjerojatno će jedno preciznije rješenje ovog pitanja biti dano nakon diskusije o nastavnom planu Fakulteta koja je u toku.

a3) Određivanje karaktera sistema ocjenjivanja

Važan elemenat u sklopu sistema aktivnog studija, a posebno u iznalaženju adekvatnog sistema ocjenjivanja, jeste način ocjenjivanja. Ove godine se prakticiraju na Fakultetu dva oblika ocjenjivanja:

a) klasični vid ocjenjivanja s rangiranjem od 1—5 i

b) sistem bodovanja. Drugi sistem ima u sadašnjem momentu eksperimentalni karakter i uveden je na četiri predmeta (Osnovi nauke o politici, Socijalistička revolucija, Društveno-politički sistem SFRJ i Historija radničkog pokreta). Postoji nekoliko temeljnih postavki na kojima treba na se zasniva sistem bodovanja: a) da sam sistem kao takav i vrijednost pojedinih bodova proizlazi iz konkretnih obaveza studenata, a ne obratno; b) da se dobije lakše mjerilo za vrednovanje pojedinih elemenata u sklopu studentskih obaveza i odredi njihovo mjesto u konačnoj ocjeni; c) da se time podstaknu studenti na aktivno razvijanje određenih elemenata u sklopu ukupnih njihovih obaveza. Uvjereni smo da će jednogodišnje iskustvo moći ukazati na prednost i slabost ovog sistema na osnovu čega bi Fakultetsko vijeće moglo lakše da donese konačni zaključak o uvođenju sistema bodovanja za sve predmete ili o ostajanju na klasičnom sistemu ocjenjivanja.

b) Sistem aktivnog studija i pitanje vanrednog studiranja

Na Fakultetu političkih nauka nema vanrednog studija iako u našoj javnosti postoji velik interes za tu kategoriju studija na Fakultetu. Postoji nekoliko razloga zbog kojih dosada nije uveden vanredni studij političkih nauka (nedovoljan broj nastavnog osoblja, želja organa Fakulteta da se najprije uhoda redovni studij) među kojima centralno mjesto svakako zauzima činjenica da je vanredni sistem studiranja u izvjesnom smislu nespojiv sa sistemom aktivnog studija koji traži svakodnevnu participaciju u raznim formama nastavnog procesa što je nemoguće u mjestima vanrednog studiranja. U daljnjem procesu nastave Fakultetski organi će razmatrati mogućnost uvođenja vanrednog studija što će sigurno iziskivati napor ka uvođenju i razvijanju novih metoda rada koje bi bile koherentne sa sistemom vanrednog studija.

c) Uvođenje trećeg stupnja nastave na Fakultetu

Uvođenje trećeg stupnja nastave na Fakultetu političkih nauka diktirano je krupnim razlozima a posebno potrebom stvaranja specijalista politikološkog smjera koji bi bili u stanju da s jedne strane naučno razrađuju teorijske probleme političkih nauka i, s druge strane, da vrše i rukovode praktičnim istraživanjima političkih aktuelnih fenomena naše socijalističke zajednice.

Načelna odluka Savjeta Fakulteta o uvođenju trećeg stupnja nastave zahtijevala je od organa fakulteta jasno određivanje nekoliko posebnih elemenata:

1. koje vidove trećeg stupnja nastave uvesti;
2. na koji oblik nastave staviti težište;
3. kako postaviti plan i program pojedinih vidova trećeg stupnja;
4. pobrinuti se za nastavni kadar koji bi vodio treći stupanj nastave.

Prva su dva elementa u osnovi fiksirana, a diskusija se još vodi o trećem i četvrtom elementu. Naime, odlučeno je da se uvede magisterij i specijalizacija te da se prema potrebi i mogućnostima mogu uvoditi drugi oblici nastave trećeg stupnja s kraćim vremenskim trajanjem. Magisterij se uvodi iz slijedećih oblasti nauka: politički sistemi i političke organizacije; politički sistem SFRJ i suvremene političke teorije i međunarodni politički odnosi. Speci-

jalizacija se uvodi iz slijedećih društveno-političkih područja: samoupravljanja, novinarstva i međunarodnih političkih odnosa i društvenih sistema.

Nastavni elementi na trećem stupnju nastave razlikuju se unekoliko od elemenata svojstvenih trećem stupnju na drugim fakultetima društvenog smjera. Proces nastave obuhvaća slijedeće elemente: monografska predavanja, seminare, konsultacije, samostalan rad kandidata, pri čemu se težište postavlja na izradu određenih naučnih radova i monografskih djela iz određene oblasti. Svi vidovi nastave trećeg stupnja imaju za cilj da osposobe kandidate za samostalan pristup proučavanju društveno-političkih procesa i problema suvremenog društva naše socijalističke zajednice.

Zaključak

Ako bismo iznijete probleme promatrali prema tome od kojih faktora zavisi njihovo pravilno rješavanje, onda bi se oni mogli grupirati u tri kategorije.

U prvu kategoriju spadaju oni problemi čije rješenje zavisi prije svega od svjesnosti i zalaganja studenata, a to su u stvari obaveze studenata itd. Druga kategorija implicira probleme čije pravilno rješenje zavisi prije svega od kvaliteta rada nastavnog osoblja (to su: određivanje statusa pojedinih predmeta, utvrđivanje datih obaveza studenata, određivanje karaktera kolokvija i ispita, postavljanje određenog sistema ocjenjivanja itd). Treću kategoriju čine problemi čije rješenje zavisi prije svega o našoj socijalističkoj zajednici (materijalno osiguranje studenata, stanovanje, ishrana, sistem stipendiranja studenata).

Pun uspjeh u rješavanju postavljenih pitanja zavisit će u cjelini od stepena angažiranja svakog posebnog faktora te od njihovog harmonijskog djelovanja, ali se ne može pod svaku cijenu čekati na usklađivanje djelovanja sva tri faktora. Djelovanje svakog posebnog faktora je vrlo dragocjeno jer će ono doprinijeti kvalitetnom rješenju istaknutih problema (kao i mnogih koji ovdje nisu istaknuti), osobito skladno djelovanje studenata i nastavnika, čija je uzajamna povezanost u procesu nastave u sistemu aktivnog studija daleko veća nego u klasičnom sistemu studiranja. Naime, funkcioniranje sistema aktivnog studija traži po sebi veći stepen aktivnog odnosa u procesu nastave i studenata i nastavnika.